

Lukács Tibor: Szervezett dilemmánk: a börtön

Lukács Tibor
Szervezett dilemmánk:
a börtön

Jövöbe mutató könyv Lukács Tibor műve, nem csupán azért, mert történetileg tekinti át egy totális intézmény változását, alakulását, s a kezdetek kezdetétől vizsgálja a börtönrendszerek sajátosságait, eljutva a lehetséges távlatok felvázolásáig, hanem a szerző szemlélete is erről győzi meg a börtönügyben kevésbé járatos olvasót.

A könyv elsősorban annak a széles, ám tájékozatlan közvéleménynek szól, amely tárgyyszerű ismeretek híján óhatatlanul előítéletek hordozója. Tudja, hogy van, tudja, hogy szükséges, elfogadja, hogy az ő védelmét (is) szolgálja, de nem, vagy alig ismeri belső világát, működésének rendjét, talán soha nem hallott-olvasott világosan megfogalmazott büntetvégrehajtási célokról, nevelésközpontú büntetvégrehajtásról.

Honnan is ismerné e zárt világ törvényszerűségeit, veti fel a szerző, ha olyan a börtön, mint a tinta: „közé-

ledésre festéket lövell, és eltűnik a maga kavarta homályban? Már ma nem ennyire elérhetetlen, de milyen jellemző. Egész sor kitűnő szakember ír nálunk is a börtön sajátos problémáiról olyan kiadványokban, amelyeket »belső használatra« adnak ki... A tinta-halnak menekülnie kell, ezért rejtőzik tintasötétbe. A börtönnek, különösen a magyar büntetvégrehajtásnak nincs oka a szégyenkezésre, így a rejtőzésre sem.”

Nem véletlen, hogy a könyv a *Gyorsuló idő*-ben jelent meg, s így egy népszerű sorozat darabjaként felvállalhatja azt a korántsem könnyű feladatot, hogy eleddig tabunak, szigorúan bizalmasnak számító, belső használatra szánt ismereteket közvetít, elemez, népszerűsít. Teszi mindezt sajátos nézőpontból, ahogy a szerző meghatározza: alulnézetből.

Hogy e szemléleti mód hiteles legyen, napi gyakorlatunktól eltérő, ám a közvélemény által jól ismert szakszavakat használ, az elítélt következetesen *rab* a könyvben, a büntetvégrehajtási intézetek pedig összefoglaló néven *börtönök*. Ez az egyszerűsítés természetesen simul a mondanivalóhoz, hiszen fokozati különbségekkel a könyv behatóan nem foglalkozik, ahol pedig szükség van megkülönböztetésre, ott a megfogalmazás árnyaltsága áthidalja ezt a terminológiai egyszerűsítést.

A hat fejezetre tagoló mű sorra veszi a totális intézmény jellemzőit, vizsgálja a büntetvégrehajtás helyét a társadalmi munkamegosztásban, működési mechanizmusát, az izoláció eszközeit, módszereit, taglalja azt az önelmentmondást, amely a korszerű büntetvégrehajtási célok és a hagyományos struktúra, a múltból örökölt lehetőségek között feszül.

Napjaink valósága, a büntetésvégrehajtás dinamikus változása jól érzékelhető a Lukács Tibor könyvében jelzett, és felismert dilemmát: „Egy minden ízében rideg, eleve bizalmatlanságot sugárzó, a személyiséget egy majdani kiegészülés érdekében mindentől megfosztó börtön aligha alkalmas arra, hogy neveljen, formáljon, és a személyiséget — ahogy a törvény hangsúlyozza — törvénytisztelő állampolgárként adja vissza a társadalomnak. Erre a börtönt alkalmassá kell tenni, és ez — ahogyan látni fogjuk — nem lehetetlen.”

Ezt az utat, a személyiség sokoldalú nevelésére alkalmas börtön létrejötténét folyamatát járja végig, kíséri figyelemmel a könyv. Nagy kitérőkkel, természetesen, hiszen vissza kell nyúlni az időben, be kell mutatni a magyar börtönügy fejlődéstörténetét. Foglalkoznia kell a börtönártalmakkal, a tér- és időélmény benti sajátosságaival, a szexualitás és homoszexualitás kérdéseivel.

A könyv egyik legtanulságosabb fejezete a „rabtársadalom”, a börtönbeli mikrovilág érzékletes ábrázolása. Mi az oka annak, kérdezi a szerző, hogy földrajzilag egymástól távol eső rezsimlakói — feltéve, hogy az intézmény megközelítőleg azonos célokat tűz ki, és hasonló módszereket használ — nagyjából azonosan viselkednek? Mindegy, hol van a börtön, Szegeden vagy Dél-Amerikában, a Szovjetunióban vagy Olaszországban. Ezzel a kérdésfelvetéssel a szerző elérkezik a formális és informális struktúrák, kapcsolatok elemzéséhez, amely — óhatatlanul — az elavult és korszerű büntetésvégrehajtási célok és viszonyok bemutatásával jár.

„Minél egyetemesebb az egyetemes intézmény, minél mélyebben alázza meg az ember énképét, az emberi méltóságot, annál biztosabb, hogy a börtöntársadalom vezetését átveszi az informális struktúra”, amelynek hatása egyenes arányban van a börtönben alkalmazott megfosztásokkal, tehát a börtönártalmakkal. Kemény szavak.

A büntetésvégrehajtás egy évtizeddel ezelőtti, gyakorlati gondokat okozó dilemmája cseng vissza a mondatokból. Ma már tudjuk, hogy „az emberek nem védekeznek, ha nincs mi ellen védekezniük”, de tudjuk azt is, hogy ahol „csak” az őrzés a fontos és a biztonság az egyetlen érték, ott az elítéltek is szívesebben védik személyiségük integritását.

Mindezok számára hasznos olvasmány a könyv (némiképp eredeti céljától eltérve, vagy azt kiegészítve), akik elítéltekkel foglalkoznak. Különösen azok a fejezetek, amelyek bepillantást engednek abba a zárt, szigorúan rétegződött, sajátos mikrovilágba, amely erőterét a zárkaajtó mögött szervezi meg, s amelyről bizony a sok-sok áttekintés ismeret — nem elegendő.

E tévhiteket oszlató könyv szembenéz a közvélemény általánosító, szólamyszerű megállapításaival. „A börtön a bűnözés iskolája” gondolatklisé cáfolatául bemutatja a korszerű büntetésvégrehajtási törekvéseket. Elemzi a munkáltatás gondjait, teendőit, felsorakoztatja az akadályozó tényezőket, felveti a társadalmilag hasznos munkához való jog, a teljes foglalkoztatás elve, valamint a nyereségorientált vállalati érdek közti ellentmondást, és nyitottságigényével összhangban adatokkal szolgál a bv. vállalatok termelési értékeiről.

Ugyanakkor utal arra a sajátosságos helyzetre is, amelybe a börtönben szakmát szerzett, s e szakmában becsülettel helytálló elítélt kerül akkor, ha szabadul. Nem mondhatja nevelője neki, hogy: „Megérte!”, mert a börtönben ledolgozott évek nem számítanak bele a nyugdíjba. Ezúttal is nyomjelzőt küld a szerző a jövőbe: legyen az elítélt „dolgozó ember bent is, akire kiterjed a társadalombiztosítás (költségei előteremtésében maga is részt vesz), és maradjon dolgozó ember kint is, számítsák be a tisztességesen elvégzett munkáját.” Természetesen csak annak, aki ezt megérdemli.

A változatközből is érzékelhető, hogy Lukács Tibor úgy rajzol hiteles képet a

magyar büntetésvégrehajtásról, hogy közben szinkronban van a bv. legújabb törekvéseivel. Érintse az a nevelés, az őzés vagy a munkáltatás kérdését. Természetesen nem foglalkozik mindezzel, a teljesség követelményéről lemond. Mellőzi a fiatalok, a fiatal felnőttek, a nők sorsának bemutatását, nem foglalkozik az előzetes letartóztatottak, a visszaesők, a szigorított őrizetesek életével, s figyelmen kívül hagy olyan jellegzetes és markáns problémakört, mint a cigány származású elítéltek börtönbeli helyzete. Csupán megemlíti a pszichopata, a gyógyító-nevelő csoportba kerülők sorsát alakító tényezőket, és ugyancsak futólag érint számos más, büntetésvégrehajtási élethelyzetet. Az általánosan megragadható (és tetten érhető) lényegi jegyeket mutatja be.

Amilyen érintőlegesen — inkább a jövő, a lehetőségek felől megragadva — tárgyalja az öntevékeny szervezetek funkcióit, olyan árnyaltan és kimerítő részletességgel foglalkozik a hírek, információk izolációt csökkentő hatásával. Nem hiábavaló bővebben idézni ezt a büntetésvégrehajtás kiadványában: „A rab bizonyos mennyiségű és minőségű információval érkezik a börtönbe. Ez az információs kontingens valameddig ellenáll a beltenyészet ál-híreinek, de ha már hosszabb ideje tart az izoláció, elhomályosul az egyéni ismeretanyag, vagy elavul az eltelt idő alatt... Az a törekvés tehát, hogy a rab kapjon minél több információt a

külvilágból, olvasson újságot, hallgasson rádiót, nézzen televíziót, nem a liberális megnyilvánulása!”

Az elszigeteltség eltorzítja a bentlakók szemléletét, deformálja a politikáról, társadalomról, erkölcsről kialakítható képet, mignem a torz nézetek megszilárdulásával a bűnözők önigazolását újabb érvek támasztják alá. A korszerű büntetésvégrehajtásnak ez ellen tennie kell, be kell látnia, hogy az elszigetelés lehető csökkentése nemcsak a rabok, hanem a saját és nem utolsósorban a társadalom érdekeit is szolgálja.

Befejezésül: előbb pattant ki vita egy setesuta Élet és Irodalom-beli recenzió ürügyén Lukács Tibor azon megjegyzéséről, hogy szegényes a börtönirodalom, mielőtt a vitatkozók a könyvet olvashatták volna. S a mundér jó értelemben vett becsületét az Élet és Irodalomban és a Heti Híradóban egyaránt elítéltek védték. Lelkesen fejtegetve, hogy a börtönirodalom korántsem szegényes. Börtönirodalmon persze nem a szaktudományos munkát értették, hanem a börtönben születő irodalmi alkotásokat.

Az viszont beszédesen kiderült, hogy szenvedélyesen védelmezték — a közvélemény előítélete ellenében — eredményeiket, eredményeinket: a szólás, a nyilvánosság jogát. És — teszem hozzá — erejét. Miként tette azt Lukács Tibor könyve.

Turbók Attila

Valkai Zsuzsa: Miért isznak a nők?

A női alkoholizmus kórrajzának elkészítését vállalta magára egy pszichológusnő, aki mindennapi munkája során találkozik a jelenséggel. Az általa idézett adatok aggasztóak! Míg a két világháború között tíz kórházban kezelt férfi betegre egy alkoholista nő jutott, ma — a kórházi és gondozói adatok tükrében — minden öt alkoholista férfira egy alkoholista nő esik, vagyis a részeges nők a részeges férfiak 20%-át teszik ki. Egyes megyékben a kórházak alkoholelvonó osztályán ugyanannyi nőt ápolnak, mint ahány férfit. Az arány itt egy az egyhez.

A becsült statisztikák alapján 100 000 alkoholfogyasztás problémájával küzdő nő él ma Magyarországon. A gondozókban és a különféle osztályokon csupán 22 000-et tartanak nyilván. Tehát az alkoholfogyasztással küszködő nőknek csak 22%-a fordul segítségért, illetőleg jut valamilyen formában ápoláshoz. De hol marad a hiányzó 78%? Megbélyegző a kórházi kezelés?!

A szerző tapasztalatai szerint mind a női betegek, mind azok hozzátartozói titkolják az alkoholizmusukat, szinte a végsőig. Ha jobban belegondolunk,

ez érthető is, hisz nem alakult ki a társadalomban a megértő-támogató viszonyulás, de a jelenség magyarázatára se fordítottunk eddig kellő gondot. A köztudatban csupán előítéletek és felszínes értékítéletek élnek. (Ami azt illeti, nem csupán a női alkoholizmussal összefüggésben figyelhető meg hazánkban a gyengék és elesettek iránti társadalmi szolidaritás hiánya!)

Bár Valkai Zsuzsa azt írja könyve előszavában, hogy művével azokon a nőkön szeretne segíteni, akiket veszélyeztet vagy már károsít is az alkohol: mégis azt gondoljuk, hogy írásával mindazoknak meg kell ismerkedniük, akik nyitottak az emberi bajok és problémák iránt, valamint tagjai olyan intézményrendszereknek és csoportoknak, amelyeknek feladata az alkoholisták befogadása és gyógyítása!

A szerző szerint, ha alkoholizmusról beszélünk, Magyarországon többnyire mindenki a férfiak alkoholizmusára gondol. Pedig a tapasztalatok azt mutatják, hogy a nők szervezete — kevesebb italtól is — jobban károsodik, mint a férfiaké. Nagyobb mértékű náluk az italozás következtében kialakuló rokkantsági fok is, mint az ugyanolyan életkorú, ugyanolyan italozástörténettel bíró férfiaknál. Hisz a nők addig titkolják káros szenvedélyüket, amíg betegségük igencsak előrehaladott stádiumba nem kerül.

A rejtőzködés, a zugivás és az italozáshoz kapcsolódó problémák eltitkolása mögött a nők stigmától, megbélyegzéstől, kiközösítéstől való félelmet fedezhetjük fel. Tapasztalati tény, hogy az alkoholista nők férjével a közvélemény sokkal inkább együttérz, mint az alkoholista férfiak feleségével. A két nem eltérő megítélése Valkai szerint a családban elfoglalt helyzetükkel, szerepükkel függ össze. A nőktől rossz néven veszik, ha életük központi magja egy eszme, egy hivatás, ha önmaguk problémáiba túl mélyen belebonyolódnak. A nő legyen altruista, azaz férje,

szülei, gyermekei — tehát a körülötte élő emberek — támasza.

Ha mégis hivatást választ a nő, az fontosságban kerüljön a második helyre, s az elsőt a család, a hozzátartozókhoz való kapcsolat álljon. Ezzel szemben a férfi magától értetődő természetességgel teheti kulcspozícióba önmagát, hivatását, fontosnak tartott eszméit, érdekeit. Nyugodtan lehet egoista.

Egyetérthetünk Valkaival abban, hogy egy nőnek — lett légyen férjezett vagy hajadon — igen sokféle szerepet kell betöltenie a férfi életében. Elvárják tőle, hogy jó anya, kellemes társ, ragyogó szerető, teljes értékű munkatárs, aktív állampolgár legyen, és a háztartást is tökéletesen lássa el. Ha véletlenül nagyobb sikereket ér el, mint egy férfi, rögtön elnevezik nőietlen, rámenős, szemérmetlen törtetőnek. A részeges nő oly erős társadalmi igényt vesz semmibe, hogy még a nemzet jövőjének veszélybe sodrásával is megvádolják. Mindezek hatására a mértéktelelenül ivó nő elhiszi, hogy szánalmasabb férfi sorstársánál, és ezért magányosan, titokban iszik. Megrázó interjúkkal teszi a szerző eme állítását hitelessé.

De milyen az alkoholista nő? Öröklött tulajdonságai vagy környezetének adottságai tehetők-e inkább felelőssé? Különböznek a férfi alkoholistától? Vannak típusai? Miként oldja meg problémáit az egészséges nőekkel összehasonlítva? Milyen a szexuális élete és munkaképessége? Melyek azok a társadalmi, pszichológiai és biológiai tényezők, amelyek alapvetően meghatározzák a nő ivási viselkedését? Ezekre a kérdésekre kereste a szerző a választ — jelentős elméleti tudás és rengeteg gyakorlati tapasztalat birtokában —, s próbálta körüljárni őket egy-egy fejezetben. Sebészi pontossággal szeletelve a női lét egyes rétegeit, empátiás következetességgel kutatva az okokat.

Az öröklés vagy a környezet determinálja az alkoholista magatartását? A szerző szerint: is-is. A hormonegyensúly, az agyi elégtelenség kétségtelenül komoly szerepet játszhat az alkoholizmus kialakulásában, de a környezet, a

tanult magatartás ugyanolyan mértékben felelős. Valkai hivatkozik azokra a statisztikákra, amelyek alapján az alkoholista szülők gyermekeit nagyobb százalékban fenyegeti az alkoholistává válás réme, mint az absztinens, szeszital fogyasztásától tartózkodó szülők leszármazottjait. Ugyanakkor nem felejt el, hogy a családi környezet szerepe mértéktelelenül ivó nőknél különösen fontos. Hisz a leánygyermek gyakran azonosul az apjukkal, mint az anyjukkal, s régebben inkább az apák ittak.

Valkai szerint rendkívüli szerepe van a szülő—gyermek kapcsolatnak az alkoholizmus kialakulásában. Vizsgálatai azt mutatják, hogy míg az alkoholista nők kapcsolata őseikhez tartósan fennálló feszültségeket hordoz, szélsőséges érzelmi hullámzással jár, addig az egészséges nők harmonikusan viszonyulnak szüleikhez.

Az egészséges és alkoholista nők iskolai, valamint szakmai pályafutásait összehasonlítva azt tapasztalta a szerző, hogy az alkoholbetegségre hajlamos nők a legkisebb kudarcotól is megfutamodnak, könnyen munkahelyet változtatnak, kórházba utaltatják magukat különböző szervi betegségekkel, s mindent újra akarnak kezdeni. (De többnyire csak megisméltődnek a nehézségek, a kudarcok. Saját árnyékát ugyanis senki nem lépheti át.) Ritkán gondolkodnak előre, másoktól várják problémáik megoldását. Önbecsülésük alacsony, énazonosságuk gyenge, konfliktustűrő képességük gyenge.

A szerző úgy véli, hogy a női szervezet biológiai sajátosságai is összefüggésben állnak, állhatnak az alkoholizmus kialakulásával. Úgy tűnik, a nők jobban ki vannak szolgáltatva biológiai „szelf”-jüknek, mint a férfiak. Jóval hamarabb, háromszor kisebb mennyiségtől jutnak el a mérgezett részegség állapotába, mint a férfiak. Alkoholfüggőségük is rövidebb idő alatt alakul ki. A szerelem és a szexualitás terén is jelentős különbségeket fedez fel Valkai az egészséges és az alkoholista nők között.

Miért is isznak a nők? Ha a könyv elolvasása után megkíséreljük a választ adást, óhatatlanul nyakunkba szakad egész kultúránk problémája; a nemi szocializáció kérdése, a nemi szerepek dolga, az egyenjogúság csapdái. Felmerülnek a legkülönbélebb, egymásnak is ellentmondó társadalmi, családi és speciálisan férfi-elvárások. Az útkeresés, az értékvesztés, a válás nyomasztó nyűgei... és még sorolhatnánk tovább!

Valkai arra a következtetésre jut, hogy az alkoholista nők jóval nagyobb arányban problémaivók, mint a férfiak. Náluk az ivás tradicionális társas örömszerő jellege csekély. Alapvetően feszültségoldás céljából fogyasztanak szeszes italt. „Elisszák” azokat a problémákat, amelyeket nem tudnak megoldani. Ugyanakkor a problémaivó nőknek egy másik csoportja teljesen elutasítja nemi szerepét és felvesz egy férfias életstílust. Ez kevésbé van megterhelve egymást keresztező elvárásokkal, így az ide tartozók hedonistább módon isznak, könnyebben csinálnak karriert, sikeresebben zárkoznak fel a

férfiakhoz, de rendszerint lemondanak a női lét fontos dimenzióiról... (Az előbbieket pl. azért isznak, mert nem tudnak megtartani egy férjet, az utóbbiak viszont meg sem ismerik néha az anyaság érzését.)

Van kiút? A pszichológus mindenestre igyekszik megtalálni és hozzásegíteni betegeit a menekülés egyéni útjaihoz. Felhasználva minden csekélyke, halovány lehetőséget, mely az adott személyiségben rejlik. Ez a legtöbb, amit a gyógyító ember megtehet... Továbbgondolva a szerző felvetéseit, rá kell jönnünk, hogy a probléma általánosabb igényű megoldásához a társadalom egészének erőfeszítése szükséges. Vagyis a politikának, a társadalom- és szociálpolitikának lehetővé kellene tennie az álegyenjogúság felszámolását, hogy nagyobb mértékben legyenek választhatók és teljesíthetők a női élethivatások. Valkai műve jó ürügy arra, hogy halmozódó problémáink közepette belássuk, társadalmunk egészséges jövője érdekében — újra kell gondolnunk az úgynevezett nőkérdést.

Dr. Kövér Ágnes